

Covenant & Conversation

Jonathan Sacks
THE RABBI SACKS LEGACY

RABI LORD JONATHAN SACKS'IN ÖĞRETİ VE YAZILARINDAN

Covenant & Conversation yazılarına sağladıkları ve Harry (Chaim) Schimmel'in anısına adanan cömert sponsorlukları için Schimmel Ailesi'ne teşekkürlerimizle. "R. Chaim Schimmel'in Tora'sını, onunla ilk karşılaştığım zamandan beri severim. Sadece yüzeysel gerçeğe değil, alta yatan daha derin gerçeğe olan bağlantısıyla da ilgilenmeye gayret eder. 60 yıldır kendisine eşlik eden olağanüstü eşi Anna'yla birlikte, aile, cemaat ve Tora sevgisine adanmış bir yaşam inşa ettiler. Ortaya koydukları örnek yaşamla beni fazlasıyla etkilemiş müstesna bir çift." – Rabi Sacks

Vaethanan

İlk Emir

Yahudilikteki en derin fikir ayrılıklarından biri, Rabi Moşe ben Maymon (Rambam) ile Rabi Yeuda A-Levi arasında, On Emir'in ilkiyle ilgili olandır.

Rambam'a (1135-1204) göre, ilk emir, Göklerin ve Yeryüzü'nün Yaratıcısı olan Tanrı'ya inanmaktır:

Tüm temel ilkeler içindeki en temel ilke ve tüm bilimlerin sütunu, var olan her şeyi var etmiş olan bir İlk Varlık'ın varlığını bilmektir... Şayet O'nun var olmadığı varsayılabilseydi, başka hiçbir şey de var olamazdı. Ama şayet O'nun dışındaki hiçbir şeyin var olmadığı varsayılabilseydi, O [yine de] tek başına mevcut olurdu... Bu gerçeği bilmek "yap" şeklindeki bir emirdir. Pasukta söylendiği gibi: "Ben, Tanrın A-Şem'im" (Şemot 20:2, Devarim 5:7).

Yesode A-Tora 1:1-5

Rabi Yeuda A-Levi (yaklaşık 1080-1145) hemfikir değildir. Ortaçağ'ın en büyük İbranice şairi olan Rabi Yeuda A-Levi, Yahudiliğin felsefi

şaheserlerinden biri olan *Kuzari*'yi (Hazarlı) yazmıştır. Tarihsel açıdan Hazarlar, yedi ila on birinci yüzyıllarda, Karadeniz ve Hazar Denizi arasında kalan, güney Rusya, kuzey Kafkasya, doğu Ukrayna, batı Kazakistan ve kuzeybatı Özbekistan'ı da içeren kayda değer bir bölgede hüküm sürmüş bir Türk halkıydı.

Çok sayıda Yahudi tüccar ve sığınmacı o bölgede yaşıyordu ve 838 yılında Hazar Kralı Bulan, Yahudi, Hristiyan ve Müslüman inançlarından temsilcilerle gerçekleştirdiği varsayılan bir münazara sonrasında Yahudiliği kabul etmişti. Arap yazar Dimaşki, Hazarların, Yahudi inancıyla karşılaşmalarının ardından "onu kendi inançlarından daha iyi bulup kabul ettiklerini" kaydeder. Böylece Hazar Kağanlığı, coğrafi açıdan olduğu kadar manevi açıdan da, İslam Halifeliği ve Hristiyan Bizans İmparatorluğu arasında, bağımsız bir üçüncü güç haline gelmişti. Yahudiliğe geçmelerinin ardından Hazar halkı Yahudi isimleri kullanmış, İbranice konuşmuş ve yazmış, *berit mila* yapmış, sinagogları ve hahamları

olmuş, Tora ve Talmud öğrenmiş ve Yahudi bayramlarını gözetmişti.

Kuzari, Rabi Yeuda A-Levi'nin Yahudilik hakkındaki felsefesidir. Kendisi bunu, Hazar kralı ile bir haham arasında, kralın Yahudiliğe geçmesine yol açan hayali bir diyalog şeklinde yazmıştır. *Kuzari*'de, Rabi Yeuda A-Levi, Rambam'ın daha ilerideki görüşüyle taban tabana zıt olacak bir portre çizer. Rabi Yeuda A-Levi'nin gözünde, Yahudilik, Aristocu bir anlayışa değil, Aristocu düşünceye karşı çıkan bir anlayışa sahiptir. Peygamberlerin Tanrı'sı, der A-Levi, filozofların Tanrı'sı değildir. Buradaki kilit fark, filozoflar Tanrı'yı metafizikte bulmuşken, peygamberlerin ise Tanrı'yı tarihte bulmuş olmalarıdır. Rabi Yeuda A-Levi'nin hahamı, kendi inancını *Kuzari*'de şu sözlerle ifade eder:

Ben, Bene Yisrael'i Mısır'dan işaretler ve mucizelerle çıkaran, çölde onları besleyen ve onları denizden ve Yarden'den mucizevi bir şekilde geçirdikten sonra onlara ülkeyi veren, Avraam, Yitshak ve Yisrael'in Tanrısı'na inanırım...

Kuzari 1:11

Devamında Tanrı'nın, Sinay Dağı'nda açığa çıkışı sırasında söylediği ilk sözlerin "Ben, Göklerin ve Yeryüzünün Yaratıcısı olan Tanrın A-Şem'im" değil, "Ben seni Mısır'dan, köle evinden çıkarmış olan Tanrın A-Şem'im" şeklinde olduğunu vurgular (*Kuzari 1:25*).

Rabi Yeuda A-Levi, Rambam'dan önce yaşamıştı. Ramban (Rabi Moşe ben Nahman, 1194-1270) da Rambam'dan sonra yaşamıştı, ama Rambam'ın On Emir'in açılış cümlesine ilişkin tefsiriyle o da hemfikir değildi. Ramban'ın itirazı, *Mehilta*'daki bir pasaja dayanır:

"Benden başka tanrınız olmayacak." Bu neden söylenmiştir? Çünkü [öncesinde, pasuk] "Ben, Tanrın A-Şem'im" demektedir. Bir misal vermek gerekirse: Etten ve kandan bir kral [yeni ele geçirdiği] bir vilayete girmişti. Kulları ona "Halk için hükümler çıkar" dediler. Ancak o "Hayır" dedi onlara. "Sadece benim hükümlerimi kabul ettikleri zaman hükümler çıkaracağım. Çünkü eğer benim hükümlerimi kabul etmezlerse, hükümlerimi nasıl yerine getirecekler?"

Ramban'a göre "Ben seni Mısır'dan, köle evinden çıkarmış olan Tanrın A-Şem'im" pasuğu bir emir değil, emirler için bir önsöz niteliğindedir. Bene Yisrael'in neden Tanrı'nın iradesi ile bağlı olmaları gerektiğini açıklamaktadır. Tanrı onları kurtarmış, özgürlüklerine kavuşturmuş ve onları güvenliğe çıkarmıştır. On Söz'ün ilk pasuğu bir kanun değil, bir gerçeğin ifade edilidir; Bene Yisrael'in Tanrı'nın hükümlerini neden kabul etmeleri gerektiğinin açıklamasıdır.

Yirminci yüzyılda gerçekleştirilmiş bir dizi arkeolojik keşif sayesinde, artık Ramban'ın haklı olduğunu biliyoruz. Tora antlaşması, yakın doğudaki antik siyasi antlaşmalarla aynı edebi yapıya sahiptir. Bunlar içinde bilinen en eskileri, güney Mezopotamya'da yer alan Lagaş'ın kralı Eannatum'un, aynı bölgedeki Umma halkı üzerindeki zaferini kaydeden "Akbaba Steli" (MÖ 2500'ten önce) ile Kiş ve Akad kralı Naram-Sin'in, Elam halkıyla yaptığı antlaşmadır (yaklaşık MÖ 2280). Hititleri, Aramları ve Asurluları ilgilendiren daha ileri tarihlere ait antlaşmalar da keşfedilmiştir. Bunlardan biri, Hitit kralı III. Hattuşili ile, bazı araştırmacılar tarafından Mısır Çıkışı sırasındaki Paro olarak görülen Firavun II. Ramses arasındaki bir paktın ayrıntılarını içerir.

Bu antlaşmalar genellikle altı bölümden oluşan bir kalıbı takip eder. Bunlar içinde ilk üç öge şunlardır: [1] Antlaşmaya öneyak olan tarafın kimliğini belirten bir *önsöz*, [2] taraflar arasındaki geçmiş ilişkileri özetleyen bir *tarihsel özet* ve [3] *şartlar*, yani antlaşmanın hüküm ve koşulları. On Emir'in ilk pasuğu, [1] ve [2]'nin oldukça kısaltılmış bir şeklidir. "Ben Tanrın A-Şem'im" sözleri önsözdür. "Seni Mısır'dan, köle evinden çıkarmış olan" kısmı ise tarihsel özettir. Ardından gelen pasuklar da şartlardır; veya bizim onları tanımladığımız şekliyle, emirlerdir. Dolayısıyla, Ramban ve Midraş bu pasuğu bir emir değil, önsöz olarak görmekte haklıdırlar.

Bir yanda Rambam'ın, diğer yanda da Rabi Yeuda A-Levi ve Ramban'ın görüşleri arasındaki bu farklılıkta esas olan nokta nedir? Yahudiliğin kalbinde, Tanrı'nın mahiyetine ve evrenle olan ilişkisine dair iki yönlü bir anlayış yatar. Tanrı, *evrenin Yaraticısı*'dır ve insanoğlunu "Kendi suretinde" yapandır. Tanrı'nın bu yönü evrenseldir. Yahudi olsun ya da olmasın tüm insanların erişimi dâhilindedir. Aristo buna mantık ve metafizik yoluyla ulaşmıştır. Onun gözünde, Tanrı, tüm evreni harekete geçiren "ilk devindirici"dir. Günümüzde birçok kişi aynı sonuca bilim yoluyla varmaktadır: Evren, yaşamın şans eseri ortaya çıkmış olamayacağı kadar hassas bir ayara sahiptir (buna bazen Antropik İlke adı verilir). Bazıları ise buna mantık veya bilimle değil, basit bir huşu ve hayret duygusuyla ulaşır ("Mistik olan, dünyanın *nasıl* var olduğu değil; bizatihi *var olduğudur*" demişti Wittgenstein). Tanrı'nın bu yönü, Tora tarafından *Elokim* olarak adlandırılır.

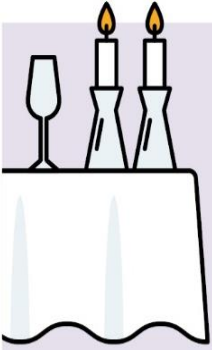
Ancak Tanrı'nın, *Tanah*'ın büyük bölümüne hâkim olan oldukça farklı bir yönü de vardır. Bu, Tanrı'nın; bir ailenin, bir ulusun – Bene Yisrael'in – kaderine müdahil olan yanındır. Tanrı onların tarihine müdahale eder. Sinay'da onlarla epey spesifik bir antlaşma yapmıştır ki bu, Noah'la ve tüm insanlıkla Tufan'dan sonra yaptığı genel antlaşmaya hiç benzememektedir. Noah'ın antlaşması basit ve temel düzeydeydi. Hahamlarımız bunun yalnızca yedi

emir içerdiğini söylemişlerdir. Bunun aksine, Sinay'daki antlaşma, hayatın akla gelebilecek her yönünü kapsayan son derece ayrıntılı bir antlaşmadır. Tanrı'nın bu yönü, [sözcüğün kendisi kutsal olduğu ve yalnızca Koen Gadol tarafından telaffuz edilebildiği için] yerine geleneksel olarak *A-Şem* sözcüğünü kullandığımız dört harfli İsimin kullanımıyla kendini gösterir.¹

Bir filozof olan Rambam, Yahudiliğin evrensel, metafiziksel yönünü ve Tanrı'nın ebedi, değişmez varlığını vurgulamıştır. Bir şair olan Rabi Yeuda A-Levi ve bir mistik olan Ramban ise Yahudiliğin tikel ve peygambersel boyutuna – Tanrı'nın, antlaşmanın tarihsel dramındaki rolüne – karşı

daha duyarlıydılar. Her iki anlayış da doğru ve geçerlidir. Yine de bu örnekte, Rabi Yeuda A-Levi ve Ramban, Tora metninin anlamına daha yakındırlar.

Yahudiliğin bu seslerin her ikisine de ihtiyacı vardır: bize Tanrı'yı yaratılış bütünüünün içinde aramayı öğreten filozof ve O'nu tarihin içinde bulmamızı öğreten peygamber. Ancak Tora On Emir'i tanıtırken, kanunu emretmeden önce, sözlerine öncelikle kurtuluşumuzun hikâyesine yaptığı bir göndermeyle, özgürleşme deneyiminden özgürlüğün anayasasına uzanan yolculuğun bir hatırlatıcısıyla başlamıştır.

Şabat Sofrası İçin Tartışma Soruları

1. Tarihten öğrendiğiniz ve size kişisel anlamda dokunduğunu hissettiğiniz bir şey oldu mu? Bu sizin bilgiyi özümseme biçiminizi etkiledi mi?
2. Yahudi tarihinde herhangi bir ana tanıklık etmek için zamanda geriye gidebilseydiniz hangi anı seçerdiniz?
3. Olguları bilmekle bilgelik sahibi olmak arasındaki fark nedir?

¹ Bu iki yön ve İsim hakkında bkz. *Kuzari* 4:1-3 ve Ramban'ın Şemot 3:13 açıklaması.